

Олег Ровнер

Одеські грецькі військові формування, або 3 піратського корабля до гарнізонної служби

Ключові слова: *грецький одеський піхотний батальйон, грецькі пірати, Одеса, зовнішній вигляд, одяг, спорядження, XVIII–XIX ст.*

На підставі низки писемних та візуальних джерел ми дослідили історію, бойовий шлях, зовнішній вигляд, озброєння та одяг місцевих одеських військових формувань кінця XVIII – початку XIX ст., що склалися з греків та арнаутів, які мігрували на північне узбережжя Чорного моря на межі століть.

Oleg Rovner

Odesa Greek Military Formations, or From a Pirate Ship to Garrison Service

Keywords: *Greek Odesa Infantry Battalion, Greek pirates, Odesa, appearance, clothing, equipment, 18th–19th centuries.*

Based on a number of written and graphic sources, we researched the history, campaign record, appearance, armament, and clothing of Odesa local military formations of the late 18th and early 19th centuries which consisted of Greeks and Arnauts who migrated to the northern coast of the Black Sea at the turn of the century.

Ровнер Олег Петрович

Краєзнавець, реконструктор, керівник Одеського історико-реконструкторського клубу «Джінестра»

Rovner Oleg Petrovich

Local historian, reenactor, head of the Odessa historical reenactment club «Ginestra»

e-mail: vandott@ukr.net

*Прибереж'є бурного Евксина
Сыны Эллады стерегут:
Неодолима их дружина
И неподкупен Арнаут...* (Бороздна 174)

У далекому 1795 р., коли вже закінчувалося виселення з земель Північного Причорномор'я на Кубань колишніх запорожці, які тут осіли після знищення Січі, та українських козаків Війська Чорноморського, а також у самий розпал перетворення колишнього османського містечка Хаджибей на новий порт на Чорному морі, головнокомандувач Чорноморського флоту та останній фаворит Катерини II Платон Зубов запропонував цариці сформувавши при Одесі греко-албанський дивізіон чисельністю 300 осіб. Катерина погодилася на пропозицію П. Зубова і своїм указом від 19 (30) квітня 1795 р. затвердила положення про новий дивізіон. Для його поселення було відведено 15 тис. десятин землі та збудовано 50 кам'яних будинків. Так було засновано село Арнаутівка під Одесою. Організація цього дивізіону була влаштована за зразком організації козацьких військ, тобто підрозділ формувався з поселенців, які поєднували військову службу з цивільними справами – торгівлею та ремеслами. У цьому ж році для реалізації проекту Платона Зубова з Криму на поселення до Одеси переводяться греки та арнаути (албанці-християни), а до кінця 1795 р. до Одеси прибуває ще 100 грецьких сімей. Частина була вихідцями з Румелії та Албанії (материкова частина Балканського півострова), але найбільше було переселенців з Архіпелагу (сукупність всіх островів Егейського моря) (Теохаріді).

Причиною цієї еміграції мешканців Балкан до Північного Причорномор'я послужила черга війн між Османською та Російською імперіями, які точилися у другій половині XVIII – першій половині XIX ст. І кожного разу, коли між цими державами розгорявся конфлікт, Росія через своїх агентів впливу на Балканах починала роздмухувати сепаратизм серед місцевого християнського населення, граючи на релігійних почуттях та обіцянках незалежності. Ці повстання відтягували на себе значні сили османської армії та флоту, що було «на руку» Російської імперії, і забезпечувало їй перемоги на північному узбережжі Чорного моря. Але щоразу після закінчення чергової війни на голови повсталіх обрушувалася

помста османів. Так сталося й після війн 1769–1774 та 1788–1791 рр., коли до Російської імперії масово посунули хвилі еміграції мешканців Балкан, які були рушійною силою антиосманських повстань (Теохаріді). Серед переведених на поселення до степів навколо Одеси, що спорожніли після виселення татар, молдован та козаків, було чимало і тих, хто боровся з турками на Середземному морі у флотилії відомого грецького корсара Ламброса Каціоніса (Ламбро Качіоні, грец. Λάμπρος Κατσώνης, р.ж. 1752–1805 рр.) (Пряхин). Цей факт згадував і майбутній генерал-губернатор краю граф Андро де Ланжерон в одному зі своїх листів: «*Герцог Рішельє надіслав нам також грецький батальйон, зі 180 чоловік, в якому офіцерів було більше ніж солдатів. Раніше вони були корсарами в Архіпелазі і служили під керівництвом декого Ламбро Казіоні, який відзначився в цьому негідному промислі; згодом він зі своїми товаришами по грабунку, уникнувши шибениці, переїхав до Одеси, де їм дали землю і вони завели свою торгівлю. Вони тягали з собою свій крам, що для нас не було особливо корисно. Я розташував їх на аванпостах та дав їм човни, які вони озброїли, і усім цим я був дуже задоволений*» (Ланжерон 601).

Згадуючи таку постать у історії Греції, як піратський адмірал Ламброс Каціоніс, треба відмітити, що він був типовим авантюристом кінця XVIII ст. Під час російсько-турецької війни 1788–1791 рр. він, зібравши флотилію з грецьких та трофейних турецьких судів, здійснював дуже успішні та зухвалі рейди проти турецького військового флоту, васалів Туреччини алжирських піратів та турецьких торгових кораблів по всьому Егейському морю (Климовський 23–39; Кондратенко 108–120). Проте Каціоніса звинувачували в нападі й на судна нейтральних європейських країн та у зайвій жорстокості до полонених.

Після укладеного між Росією та Туреччиною у 1791 р. мирного договору Каціоніс відмовився скласти зброю та визнати мирну угоду, заявивши, що угода не врахувала інтереси греків. Він захопив бухту Порто-Кайо на півострові Мані, що на самому півдні Греції, проголосивши там себе царем Спарти. Він додатково захопив один з островів грецького Архіпелагу, Кастелорізон і продовжив свою піратську діяльність. Але зрештою він був змушений відступити

№7 (2025)

перед силою об'єднаного турецько-франко-алжирського флоту, якій оточив його володіння, і з більшістю своїх поплічників, за якими потяглися і їхні родини, втік до Російської імперії. Там він особисто перебував при дворі Катерини II аж до її смерті. Відтак – переїхав до подарованого йому володіння у Південному Криму, де жив з дружиною до кінця свого життя.

Однак повернімося до греків та албанців, переведених у 1795 р. на поселення до Одеси. З цих людей, як зазначалося вище, було сформовано Одеський грецький дивізіон, який уже в листопаді 1795 р. мав повний штат – 300 осіб, складався з трьох рот та за донесеннями віце-адмірала де Рібаса був приведений до присяги. Дивізіон був у підпорядкуванні Греко-Албанської комісії при Одеському міському магістраті (Сапожников и Белоусова 72, 73). Упродовж наступних двох років, за рапортом губернатора Бердяєва, до лав дивізіону, крім етнічних греків, додалося багато українців і поляків. Але вже за часів наступника Катерини II, її сина Павла I, цей дивізіон було розформовано особистим наказом царя від 20 травня 1797 р. Павло, як відомо, згортав багато проектів своєї матері, до того ж після смерті цариці фінансовий стан імперії через небачені розміри корупції та казнокрадства на місцях, був у дуже плачевному стані. В уряді просто не вистачало грошей на виплату жалування різним нерегулярним військовим формуванням¹. Одеський грецький дивізіон, не отримуючи тривалий час допомоги та платні за службу від держави, вирішив добувати гроші самостійно, і тут греки згадали навички свого піратського минулого. Вони перегородили заставою шлях, що йшов до Одеси повз їхнє село Арнаутівку, та вимагали з усіх несанкціоновану платню за проїзд до міста та з нього (Теохаріді).

Повторне формування грецького військового підрозділу в Одесі відбулося за нового царя Олександра I, на честь якого греки і перейменували своє поселення з Арнаутівки на Олександрівку (сучасне м. Чорноморськ) (Сапожников и Белоусова 80). Указ про створення Одеського піхотного грецького батальйону вийшов

Рис. 1. Арнаути у Північному Причорномор'ї. Малюнок Є. Корєєва, опублікований в 1812–1813 рр. (© Gallica).

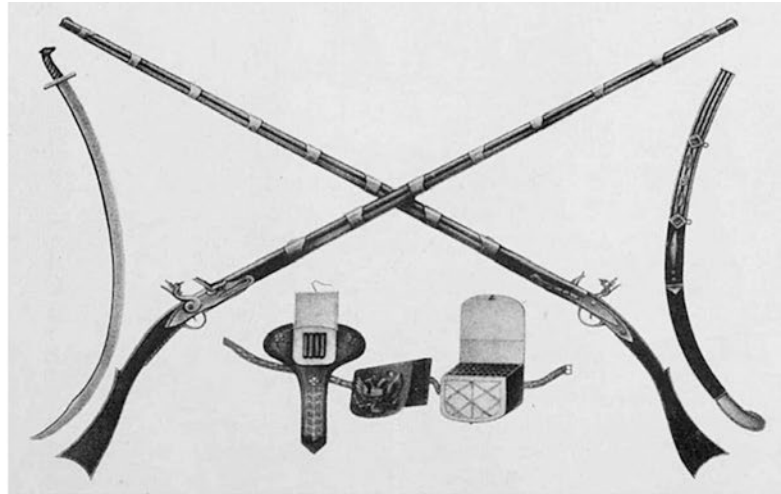
23 жовтня 1803 р., і до 1804 р. батальйон був сформований. До завдань цього підрозділу входило утримання прикордонної та карантинної варти вздовж узбережжя від Одеси до тогочасного кордону з Османською імперією по річці Дністер. Тоді ж новоствореному одеському підрозділу був призначений однострій за зразком Балаклавського піхотного батальйону, який також складався з греків² (Мал. 2, а) (Висковатов Ч.9: рис. 1210). До складу цього формування увійшли як колишні пірати Каціоніса, так і греки нового покоління – діти учасників антитурецьких повстань на Балканах. До новоствореного підрозділу дозволялося приймати переважно греків та албанців «у різних військах служивших,

¹ У цей же період на самоутримання було переведено й Чорноморське козацьке Військо на Кубані.

² За часів існування попереднього, Одеського грецького дивізіону, у 1790-х рр., ми не виявили згадок про їхній однострій, і припускаємо, що у цей час греки та арнаути проходили службу в звичайному для себе одязі, у якому вони займалися піратством у Егейському морі (Мал. 1) («Illustrations de Les peuples»).

а

б

Рис. 2. (а) – Унтер-офіцер та рядовий Балаклавського грецького піхотного батальйону 1797–1830 рр. (за О. Вісковатовим); (б) – зброя та спорядження грецьких піхотних підрозділів кінця XVIII ст. (за О. Вісковатовим).

а найкраще під час перебування Ескадри у Середземному морі» (Сапожников и Белоусова 163–165, 169–172).

Але від свого піратського гонору старі корсари не поспішали відмовлятися, навіть попри те, що були зятягнуті до служби у регулярний військовий підрозділ. Про це красномовно свідчить доля Євстафія Каціоніса – колишнього піратського капітана, родича адмірала грецьких піратів Ламброса Каціоніса, який був призначений першим командиром новоствореного батальйону. Він був застрелений одним зі своїх жовнірів, Миколою Яні на самому початку 1807 р. Це сталося після того як Яні, будучи добряче напідпитку, з'явився до свого командира і став вимагати платню, але отримав відмову (Сапожников и Белоусова 84–85).

Новим командиром підрозділу було призначено Костянтина Патернакі – критського шляхтича, який вже мав у 1760-х рр. досвід служби на османському флоті. Патернакі брав участь у десанті на о. Караман, де дістав важке поранення. Пізніше, у 1788 р. на судні «Березань» він бився вже проти османів у Дніпровському лимані та під Очаковом. Саме під його командуванням грецький піхотний батальйон розпочав бойові дії на дунайському театрі чергової Російсько-османської війни 1806–1812 рр. У розпорядженні графа Андро де Ланжерона колишні грецькі корсари знову билися з турками: біля

Туртукая, у битві при поселенні Курманкьой, брали участь у взятті редути біля міста Кілія, у битві на острові Четал, у другому невдалому штурмі Ізмаїлу, а згодом і в облозі та взятті Браїлова. (Сапожников и Белоусова 85–86; Сапожников и Аргатюк 195, 196).

Ось що писав із цього приводу сам граф Ланжерон: «Я знайшов у Кілії чимало невеликих турецьких човнів, які я озброїв 3-х фунтовими гарматами та фальконетами і передав їх грецьким батальйонам, які принесли мені багато користі» (Ланжерон 614).

До 1814 р. Одеський грецький батальйон знаходився при галацькій військовій флотилії, прикриваючи Кілійське русло Дунаю, де вони разом із козаками Війська Чорноморського організували службову комунікацію річкою, і базувався при фортеці Кілія. Проте колишні мореплавці, рибалки та пірати Егейського моря виявилися слабо підготовленими до рутини і буденності гарнізонної служби на кордоні. Генерал Барклай де Толлі писав: «греки, що тримають кордонну варту, можуть із кращою користю бути пристосовані до інших справ більш їм звиклих, та пристойних» (Полное собрание законов 3, 4).

До 1814 р. ситуація з Одеським грецьким батальйоном погіршилася. За сім років гарнізонної служби у Кілії чисельність батальйону скоротилася вдвічі. Бездіяльність та погані кліматичні умови болотистої дельти Дунаю мали

Рис. 3. Художня реконструкція рядового Одеського грецького піхотного батальйону 1804–1819 рр. (© С. Шаменков).

деморалізуючу дію на греків. Почастішали випадки дезертирства, смертей від малярії та венеричних захворювань (багато військовослужбовців батальйону поступило до місцевого лазарету саме з цими захворюваннями). Розуміючи складне становище, губернатор краю герцог Рішельє вже у 1813 р. ініціював переведення найбільш дієздатних офіцерів з Одеського грецького батальйону до Балаклавського грецького батальйону. У 1814 р. 76 військовослужбовців батальйону під командою Патернакі повернулися з Кілії до свого поселення під Одесою. А за кілька років, 24 травня 1819 р. вийшов указ про розформування залишків Одеського піхотного грецького батальйону.

Яким же був зовнішній вигляд та озброєння цих грецьких корсарів? Згідно з описом, поданим у наказі про «штат Грецького Одеського піхотного батальйону» від 23.10.1803 р., «Усім чинам озброєння та спорядження мати такі, які за їхнім звичаєм використовуються, а однострої зелені з червоним за встановленим зразком і всі їх власні» (Сапожников и Белоусова 165–167). Цей короткий опис гарно узгоджується з даними праці з історії військового однострою під редакцією Олександра Вісковатова (Висковатов Ч.6: 36–40, рис. 816–819; Висковатов Ч.9: 58, рис. 1210, 1211), де міститься опис одягу військового підрозділу, також набраного з греків, але який проходив службу у Криму, та за зразком якого і був створений одеській батальйон. Спираючись на цю інформацію, робимо висновки, що на головах солдати та офіцери Одеського грецького піхотного батальйону носили високі шкіряні каски з двома козирками, прикрашеними плюмажем-гребнем. Такі головні убори були символічним нагадуванням про бронзові шоломи воїнів стародавньої Еллади. Однострої були виконані у червоно-зеленій гамі та стилізовані під народний балканський костюм: зелена сукняна куртка з червоним коміром, невеликими обшлагами та відворотами на грудях. Куртка підперізувалася рожевим шовковим кушаком. Широкі червоні сукняні шаровари заправляли в короткі гусарські чоботи зі

срібними китицями. Унтер-офіцери відрізнялися від рядових вузьким золотим галуном на відворотах, а також золотим шнурком навколо коміру та по краю обшлагів. Офіцери замість курток носили кафтани, верхня частина яких виглядала однаково з куртками унтер-офіцерів, а поли обшивалися по краях золотим шнурком та мали підкладку з червоного стамеда. Гудзики кафтану, китиці чобіт і прикраси на касці були золотими.

Характерною особливістю греків та арнаутів було дуже шанобливе ставлення до власної зброї, а тому чинам Одеського грецького батальйону дозволялося використовувати не загальноармійське піхотне озброєння, а власне. Ця зброя, привезена ще з першою хвилею еміграції, дбайливо передавалася у грецьких родинах із покоління в покоління. Ці рушниці були доволі довгими (до 165 см), мали восьмигранну люфу, укріплену 8 мідними гайками на ложі з горіхового дерева. Приклад для міцності був обведений залізним прутком. Багнети з такими рушницями не використовувалися. На обшитій срібним галуном шкіряній поясній портупеї греки носили різні шаблі східних зразків, доволі часто прикрашені сріблом. Чорні піхви мали срібну, або частково позолочену оправу. Крім того, кожен воїн одягав ще особливу поясну портупею з червоного саф'яну з позолоченими мідними прикрасами, що застібалася спереду під кушаком. До цієї портупеї з лівого боку кріпилася вишита золотом червона саф'янова кобура, яка мала з зовнішнього боку під клапаном гнізда на чотири набої. У кобуру вставляли прикрашені сріблом пістолети балканського та європейського зразків. За спиною на портупеї носили два патронташі по 30 набоїв кожен. Зовні патронташі були з червоного саф'яну, а всередині з білої шкіри (Мал. 2, б) (Висковатов Ч.6: 38, 39, рис. 817).

Беручи за основу цей опис, художник-реконструктор і дослідник історії костюму Сергій Шаменков створив графічну реконструкцію зовнішнього вигляду рядового Одеського грецького піхотного батальйону початку XIX ст. (Мал. 3).

Бібліографія

- «Illustrations de Les peuples de la Russie.» *Gallica*, gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b2300469z/f45.item. Accessed 1 July 2025.
- Бороздна, Иван. *Поэтические очерки Украины, Одессы и Крыма: Письма в стихах к гр. В.П. З[авадскому], Ивана Бороздны*. Москва: тип. С. Селивановского, 1837.
- Висковатов, А.В. *Историческое описание одежды и вооружения Российских войск*. Ч. 6. Санкт-Петербург: военная типография при Главном Штабе, 1847.
- Висковатов, А.В. *Историческое описание одежды и вооружения Российских войск*. Ч. 9. Санкт-Петербург: оенная типография при Главном Штабе, 1850.
- Климовский, С.Д. «Корсар Ламбро Качони и русские крейсерские флотилии на Средиземном море (1788-1791).» *Гангут*, №59, 2010, с. 23–40.
- Кондратенко, Р.В. «Первые шаги каперской флотилии Л.Кациониса в Русско-турецкой войне 1787-1791.» *Гангут*, №80, 2014, с. 108–121.
- Ланжерон, А.Ф. «Записки графа Ланжерона. Война съ Турціей 1806–1812 гг.» *Русская старина*, г. 38, июнь, 1907, с. 577–615.
- Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. 1649—1825 гг.* Том XXXI. Приложение. Санкт-Петербург, 1830.
- Пряхин, Ю.Д. *Ламброс Кационис в истории Греции и России*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2004.
- Сапожников, И.В., и Л.Г. Белоусова. *Греки под Одессой. Очерки истории посёлка Александровка с древнейших времен до начала XX века*. Одесса-Ильичевск: Элтон-2, Гратек, 1999.
- Сапожников, И., и С. Аргатюк. «Андрей Буга и другие греки Хаджибея-Одессы.» *Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах*, №21, 2016, с. 191–206.
- Теохаріді, Т.Ю. «Грецька військова колонізація на Півдні України наприкінці XVIII та початку XIX ст. (поселення поблизу м. Одеси).» *Вісник Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії наук*, ч. 4-5, 1930, с. 9–37.

